

СРПСКА ВОЈНА ЛЕКСИКА И ТЕРМИНОЛОГИЈА

(Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*,
Институт за српски језик САНУ, Монографије 25, Београд 2016,
стр. 308)

DOI 10.7251/FILN1719215R

Иако због своје пресудне улоге у стварању и очувању српске државе српска војска у свом народу ужива углед на нивоу култа, српском војном језику са научног аспекта посвећена је елементарна пажња, што потврђује свега неколико радова. Занимљиво је да опис лексике и терминологије из одређеног домена материјалне и духовне културе српског народа, који у србистици има дугу традицију, већ деценијама упорно заобилази ову област. Зато књигу *Српска војна лексика и терминологија* Владана Јовановића, научног сарадника Института за српски језик САНУ и уредника *Речника САНУ*, треба сматрати нарочито значајном појавом. Када квалитетном избору теме додамо квалитет њене обраде, онда заиста нећемо претерати ако кажемо да се ова студија, која је настала на основу рукописа ауторове докторске дисертације, одбрањене марта 2012. г. на Филолошком факултету у Београду, може сматрати правим научним догађајем протекле године.

Књига о којој је реч састоји се из неколико делова. То су: *Увод* (15–40), четири поглавља, која заузимају средишњи и најважнији део монографије: *Термин и терминологија (теоријска и практична разматрања)* (41–65), *Војна терминологија* (66–212), *Језичке особине војних текстова у светлу развоја и природе војног професионалног стила* (213–249), *О граматичким и комуникативним особинама војних команди* (250–256) и *Закључак* (257–269). Остале делове чине спискови: извора, литературе, скраћеница, регистара (регистра војне лексике и терминологије, појмова и именског регистра) и резимеи на енглеском и руском.

Циљ истраживања, који аутор образлаже у *Уводу*, подразумева два приступа грађи. Први представља лексичко-граматички и лексичко-семантички опис војне лексике, на основу кога би се истражили механизми настајања, употребе и функционисања датих лексичких и термилолошких јединица на неколико нивоа језичке структуре (првенствено на лексичком нивоу), као и лингвистички опис ове лексике, на основу кога би се одредиле језичке тенденције у српском термилолошком систему уопште. Други приступ се односи на представљање уобичајених лексикографских поступака обраде војне лексике као специфичног подсистема српског лексичког система, на основу чега би се дале одређене препоруке,

изнели коментари и сл. у циљу побољшања лексикографске праксе у језичким и специјалним речницима.

Грађа коју истраживач користи обухвата око две хиљаде речи, међу којима је највећи број термина из традиционално најразвијенијег (и најстаријег) рода српске војске – пешадије, која је дуго била синоним за српску војску. Притом, под појмом „српска војска“ аутор подразумева војску српског народа и његове државе као и војску српског народа и других народа у којој је српски народ чинио њену окосницу, какве су биле некадашње југословенске војске. Грађа у основи обухвата период од обнављања српске државе до данас, што се временски подудара са периодом савременог српског књижевног језика као и са временским распоном грађе употребљене за израду речника савременог српског књижевног и народног језика – *Речника САНУ*, који представља један од основних извора грађе. Остале основне изворе чине: шестотомни *Речник Матице српске*, *Војна енциклопедија у десет томова*, *Војни речник* Ј. Хаџидамјановића, неколико двојезичних војних речника као и стручни текстови из домена војне обуке. У истраживање аутор укључује и лексику из ранијег периода, за чију ексцерпцију користи: *Рјечник из књижевних старина српских* Ђ. Даничића, историографско дело *Животи краљева и архиепископа српских* архиепископа Данила и његових ученика и архивску грађу САНУ и Архива Србије. Анализа старије грађе, којом истраживање поприма дијахронијски карактер, омогућава да се дата тематска лексика сагледа у целини, посебно аспекти њеног језичког развоја и прихватања у савременом лексичком фонду српског језика.

За тако конципирано истраживање аутор користи српску историјску и етнографску и србистичку (сербокраоатистичку) литературу, док од стране литературе преовлађују радови из русистичке лексикологије и дериватологије.

Поред тероријско-методолошких поставки, описа грађе и циља истраживања, *Увод* садржи веома занимљив и користан преглед развоја српске војске и српске војне лексике и терминологије, историју питања досадашњих проучавања војне лексике и терминологије у српском језику са освртом на стање у славистици, као и општи поглед на историју проучавања језика струке (у коју спада и војни језик) како у српској, тако и у неким другим научним срединама (руској и англосаксонској).

Истраживање војне лексике и терминологије у српском језику аутор започиње поглављем *Термин и терминологија (теоријска и практична разматрања)*, које представља драгоцен допринос опису терминологије као научне дисциплине. У одељцима *Појмовно и терминолошко одређење назива термин и терминологија*, *Терминологија као лингвистичка дисциплина* и *Терминологија и сродне лингвистичке дисциплине* В. Јовановић наводи основна обележја појмова *термин* и *терминологија* и предмет и задатке терминологије као лингвистичке

дисциплине, разматра развој терминологије у свету и код нас имајући у виду стање у српској терминологији данас и перспективе изучавања терминологије у србистици, осврће се на области (поддисциплине) терминологије и говори о односу терминологије и других лингвистичких дисциплина (дериватологије, лексикологије, лексикографије, терминографије и језичког нормирања). Кад говоримо о упућености В. Јовановића у терминологију, треба истаћи да је он био један од организатора Међународног славистичког симпозијума *Словенска терминологија данас*, који је одржан 11–13. маја 2016. године у Српској академији наука и уметности.

Анализа војне лексике и терминологије и других језичких средстава као обележја војног језика представљена је у наредна три поглавља: *Војна терминологија*, *Језичке особине војних текстова у светлу развоја и природе војног професионалног стила* и *О граматичким и комуникативним особинама војних команди*.

Поглавље посвећено војној терминологији представља анализу војних термина са становишта целине лексичког система српског језика. Она подразумева следеће поступке: анализу односа јединица терминосистема и општелексичког фонда српског језика, анализу семантичке структуре лексичких јединица, лексичко-семантичке процесе настајања терминолошких значења и семантичко калкирање према страним обрасцима у војној терминологији, затим морфолошку анализу (граматичке категорије терминолошких речи) и творбену анализу, преглед развоја војне лексике и језичку стандардизацију војног терминосистема и, на крају, начин обраде и презентовања војних термина у речницима: специјалним војним речницима (енциклопедијама и терминолошким речницима) и језичким описним речницима.

У класификацији војне лексике и терминологије аутор следи лингвистички приступ – према граматичким категоријама и класама – и грађу класификује према формалном, граматичком критеријуму класификовања лексике према врстама речи – на термине именичке, придевске и глаголске номинације. У оквиру тога спроводи творбену и семантичку анализу термина узимајући у обзир творбене и лексичко-семантичке категорије. На тај начин нам пружа целовиту слику српске војне лексике и терминологије као сложеног система лексичких јединица у специјалној употреби, које се могу класификовати и према следећим критеријумима: старина, порекло, начин постанка, сложеност, семантичка структура, степен општости.

По старини српска војна лексика се дели на општесловенску и традиционалну, с једне, и новију и нову лексику, с друге стране. У прву спадају примери: *борити се*, *војвода*, *војска*, *оружје*, *сила*, *стрелац* итд., а у другу претежно термини страног порекла, често интернационализми, који се преузимају из страних језика: *активирати*, *батаљон*, *бригада*, *деривација*,

десант, директива, навигација, радар итд. По пореклу истраживач разликује домаће и стране речи, односно речи комбиноване од домаћих и страних творбених елемената (*егзерциришите, контранапад, хидроизвиђач, четобаши* итд), а по начину постанка – речи настале терминологијом општеупотребне лексике (*бок* „лева или десна страна војне јединице“, *ватра* „пуцање из ватреног оружја“, *душа* „унутрашњост пушчане цеви“), калкирањем (*главнокомандујући, мртва стража, садејство* и др.) и творбом, које се према творбеним начинима могу поделити на речи настале: суфиксацијом (*бацач* „оруже за избацавање бомби, граната и сл.“, *доносач* „део пушке или митраљеза“, *доносилац* „војник у послузи митраљеског одељења“), поименичавањем глагола односно нултом суфиксацијом (*испад* „изненадни напад; јуриш“, *налет* „брз, одсечан напад борбеним авионом“), префиксацијом (*контранапад, потпоручник, садејство*), композицијом (*минобацач, миноловац* „ратни брод опремљен справама за откривање и уништавање мина“; *пушкомитраљез*) и позајмљивањем из страних језика (*еполета, капетан, комита, лафет, митраљез, нишанција, официр, пиштољ, револвер* итд).

По сложености разликују се једночлани и вишечлани термини (*борбени поредак, ватрена завеса, борбена готовост, ватрена линија, жива сила, врховна команда*), дуже и краће верзије термина – скраћење вишечланих термина у једночлану лексичку јединицу, скраћенице (*БГА – бацач граната аутоматски, ПТО – противтенковска одбрана, РАП – резервни алат и прибор*), док се по семантичкој структури термини деле на једнозначне, којих је мање, и у које спадају нпр. називи за чинове (*генерал, пуковник, заставник* и сл), с једне стране, и вишезначне, који су далеко бројнији, с друге стране. По степену општости разликују се термини општих и термини ужих појмова, тј. термини од речи у специјалној функцији и термини од речи општег фонда (*ватра, леђа, јеж, уста* итд). Средишњи, репрезентативни слој војне лексике чине стандардни војни термини, који се сматрају јединицама савременог српског термилошког система.

У поглављу *Војна терминологија и речници*, које је посвећено лексикографској обради војне терминологије у енциклопедијском, термилошком и општем речнику српског језика, В. Јовановић анализира начине презентовања и описа војних термина према речничкој методологији и типологији. Од неких занимљивих запажања поменућемо само неке – нпр. његово разматрање чињенице да се при одређивању стандардности термина и њиховог значења савремени речници српског језика ослањају на термилошке речнике. Он констатује да у пракси овакав методолошки поступак отежава недостатак нових стандардних термилошких речника за многе гране струке, па и за војну струку, што често отежава правилну идентификацију и обраду термина у *Речнику САНУ*.

Аутор даје правилно решење на примеру лексеме *пешадија*, која се налази у 20. тому *Речника САНУ*, чији се излазак очекује текуће, 2017. године.

В. Јовановић се осврће на стање у речницима хрватског језика. Захваљујући томе сазнајемо неке занимљиве појединости, нпр. да су се поједини термини из војничке прошлости Војне крајине нашли у војној терминологији НДХ, као и то да између усташке војске током Другог светског рата и садашње хрватске војске постоји „термилошки” континуитет у смислу тога да данашња војска ове државе баштини термине војске НДХ, који су у савременим хрватским речницима описани као стандардне речи.

У овом поглављу, драгоценом за српску лексикографију, нарочито је дошло до изражаја Јовановићево интелектуално поштење, на местима где критикује лексикографску непрофесионалност хрватских колега. Он указује на то да је у основи политичка некоректност и упозорава српске лингвисте да не упадну у замку у коју су упадали њихови претходници током више од једног века. Наводећи пример лексеме *сатник*, чија дефиниција у *Хрватском рјечнику* В. Анића гласи: „војн. највиши од нижих часничких чинова у војсци Републике Хрватске” аутор наглашава да речи попут ове у српским речницима никако не треба означити само као хрватске јер оне историјски припадају српском језичком корпусу.

У четвртном поглављу В. Јовановић анализира језички материјал стручних војних текстова (у које спадају и наредба, заповест, заклетва и др.) од средине XIX века до данас са становишта функционално-стилске раслојености српског књижевног језика.

Анализа стручних војних текстова из средине XIX века подразумева представљање општих језичких појава на свим нивоима језичке структуре: од фонолошког, преко морфолошког, синтаксичког, све до лексичког нивоа, док у анализи савремених војних текстова аутор говори о следећем: уобличавање модерног језичког стандарда у текстовима војне струке, језик војних текстова у систему функционалних стилова, употреба неких термина као диференцијалних стилских обележја војног језика, утицај војног стила на друге функционалне стилове и језичка форма војничке заклетве. Веома прецизно и акрибично, ово истраживање представља драгоцен допринос како социолингвистици, историјској стилистици и лингвистици текста, тако и прагматици и историји српског књижевног језика, а обилује и занимљивим подацима из правне и културне историје (нпр. о историјату развоја војних закона и прописа и војних школа), који имају и лингвокултуролошки значај.

Јовановићева анализа показује да је језичка база текстова око половине XIX века славеносрпска и да доминирају обележја књижевног језика на народној основици са наглашеном рускословенском језичком компонентом у лексици и правопису, што показују нпр. команде: *Предъ перси!*, *Вод препятствіе!*, *Скорым кораком – маршъ!*, *Движеніе напредъ!*

итд. Разлог русификације аутор види не само у језичким разлозима (у наставку континуитета рускословенске књижевнојезичке традиције), него и у ванјезичким околностима, које се огледају у томе што се од тридесетих година XIX века српска војска почела образовати и развијати према руским војничким правилима, из чијег су војног терминосистема усвајани готови термини и слични појмови.

Као важна стилска обележја језика савремених војних текстова аутор издваја номинализацију исказа и одуство агенса (Избор путева за *извршење транспортовања* једне јединице ... врши командант те јединице; Донос муниције [се] врши из позадине), декомпоновање предиката које прати клишетираност и предвидљивост лексичких спојева, нпр. *изводити* (службу, обуку, наставу и сл), *донети*, *доносити* (одлуку). Ово поглавље нам пружа драгоцене податке из лингвокултурологије и језичке слике света, од којих ћемо поменути само неке појаве. То су: еуфемизација исказа (употреба глагола *неутралисати* уместо *убити* и израза *погодити мету* уместо *убити непријатељског војника*), перцепција појава и предмета као материјалних, опредмећених вредности (нпр. под појмом *просторија* подразумева се свако парче Земљине површине, шума, ливада и сл., а, такође, у сличном значењу се употребљава и термин *објекат*) и милитаризација других дискурса, пре свега политичког и спортског (*дати вољно некоме* „ослободити, разрешити некога обавезе“), али и научног (нпр. *говорне стратегије*), која само потврђује значај војске као друштвене институције у српском народу.

На основу анализе промене форме језичке заклетве, којом се завршава наведено поглавље, можемо сазнати о томе како су идеолошке промене у друштву утицале на поимање одбране земље.

У војне језичке појаве које се анализирају на прагматичком нивоу спадају и војне команде као директивни говорни чиновни, усмене кратке заповести сложене структуре, наређења са институционално утврђеном структуром и функцијом. Њих аутор анализира у петом поглављу, *О граматичким и комуникативним особинама војних команди*. Ове језичке појаве се посматрају као специфичне синтаксичке категорије у пољу императивности, и то као устаљене форме ритуализованог карактера које војном дискурсу дају обележје специјалног жанра, стила и подјезика. Њихова илокуција се препознаје не само на плану језичког израза (који је инваријантан), већ и на плану изговора, интонације и сл. Структурно посматране, војне команде могу бити простије – исказане једном речју (*Вољно!*) или сложеније – исказане са више речи повезаних у синтаксичку целину (*Укочи – пушку!*). Због директивног значења, све војне команде имају императивну форму. С тог аспекта се деле на две велике групе: на оне са експлицитном императивном формом, које се даље могу поделити на две велике групе – на оне са императивним узвиком (*Чета, напред – марш!*, *Јуриш!*, *Мирно!*, *Вољно!*, *Збор!*) и са императивним глаголским обликом

(*Готов' с'!*, *Ни-шани!*) – и на оне са имплицитном императивном формом ([Крени] *Трчећим кораком! На лево – круг!* итд). Такође, разликују се и команде које имају лексикализоване синтаксичке спојеве или речи срасле са суседним граматичким елементом (нпр. „*равнајс*“ је од *равнај се*, „*разбројс*“ је од *разброј се*, „*готовс*“ је од *готови се* итд).

Поред тога што представља значајан допринос лингвистици како синхронијској тако и дијахронијској (терминологији, лексикологији, лексикографији, дериватологији, семантици, стилистици, нормативистици, лингвокултурологији, историји српског књижевног језика, прагматици, лингвистици текста), књига В. Јовановића несумњиво може послужити као користан приручник и војним стручњацима који се интересују за језички израз војних термина, посебно у области његове стандардизације и установљења нових војних номинација, и као занимљиво штиво сваком национално освешћеном српском интелектуалцу.

Књигом о српској војној лексици и терминологији, посвећеној „[...] страдалницима и анђелима 1912–1918[...]“, која се појавила на стогодишњицу њиховог мученичког страдања и вазнесења, Владан Јовановић се на достојан начин одужио својим прецима и показао као њихов потомак који брани своју земљу научним оружјем, ништа мање убојитим и светлијим од њиховог, ратничког оружја. Није случајно што је мото ове књиге, који говори о значају војске у стварању српске државе, цитат Стојана Новаковића, чијим научним, лексикографским и патриотским стопама иде и Владан Јовановић. Желимо му да успешно настави тим часним путем.

Драгана Ратковић